

President Gauck en de lessen van het verleden

Rede Gauck op Poolse Westerplatte leidt tot ophef onder historici

Achtergrond - 1 oktober 2014

Voor president Gauck was september de maand van de geschiedenis - of beter gezegd: van de historici. Twee keer kwam hij de Duitse geschiedschrijvers tegen en ging het over 'de' lessen van het verleden. Krijn Thijs analyseerde zijn rede in Polen op 1 september en Christina Morina hoorde Gauck op 23 september op de Deutsche Historikertag in Göttingen.

Het is bijna een cliché hoezeer politiek en geschiedenis in Duitsland verstrengeld zijn. Het was daarom niet ingewikkeld om voor een [symposium over geëngageerde geschiedschrijving](#) van de Universiteit van Amsterdam een paar actuele Duitse voorbeelden te vinden. De publieke betrokkenheid van Duitse historici bleek begin september nog, uitgerekend bij de Poolse herdenking van het begin van de Tweede Wereldoorlog. Die vond op 1 september 2014 plaats op het schiereiland Westerplatte bij Gdansk, het vroegere Danzig, de plek waar Hitlers Wehrmacht in 1939 Polen was binnengevallen. Nu was de Duitse bondspresident Joachim Gauck uitgenodigd om te spreken, alom gewaardeerd vanwege zijn historisch besef en *Fingerspitzengefühl*.

Kritiek op Poetin

Maar de herdenking in Polen werd overschaduwd door de crisis in Oekraïne, en de anders zo bedachtzame Gauck leverde in zijn rede ditmaal verrassend expliciete kritiek op de Russische president Poetin. Hij zei onder meer dat Duitsland "het recht wil versterken" en niet zal dulden "dat het door het recht van de sterkste wordt vervangen". Daarom, zo ging Gauck verder, staat Duitsland op "tegen diegenen, die internationaal recht breken, vreemd territorium annexeren en afsplitsingen in andere landen militair ondersteunen." Gauck pleitte weliswaar voor een de-escalatiepolitiek van Duitsland en de Europese Unie, maar ook voor standvastigheid en stelligheid, om deze "agressie" een halt toe te roepen. En: "De geschiedenis leert ons dat territoriale concessies de honger van agressoren meestal alleen maar groter maakt."

Zozo, leert 'de' geschiedenis ons dat? moeten Duitse historici hebben gedacht. Binnen een paar dagen verscheen een gecoördineerde reactie op Gaucks rede van

een groep toonaangevende historici. Onder de critici Duitse hoogleraren *Zeitgeschichte* van naam, zoals Norbert Frei uit Jena, Ulrich Herbert uit Freiburg, Ute Frevert uit Berlijn en Andreas Wirsching uit München. Allemaal waarschuwen zij voor het trekken van - te duidelijke - lessen uit het verleden en voor het forceren van historische analogieën. En áls Duitsland al iets van het verleden geleerd zou moeten hebben, zo gingen ze ietwat paradoxaal verder, dan zou dat terughoudendheid en bereidheid tot dialoog moeten zijn.

Stevig weerwoord

Bovendien misten de *Zeithistoriker* in Gaucks herdenkingsrede verwijzingen naar de vernietigingsoorlog die Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Oosten had gevoerd en dan vooral op Russisch grondgebied. Sterke taal uitslaan richting Moskou is de taak van de NAVO en de EU, niet van de Duitse president, aldus Norbert Frei, en al helemaal niet op de Westerplatte “slechts” 75 jaar na dato. Andere historici zagen een zorgelijke “escalatie van woorden” en stelden vast dat Gauck, staande in Polen, een “gemeenschappelijk Europa” bezwoer waar Rusland buiten valt. Gauck had Poetin als agressor min of meer met Hitler vergeleken - “Dat is alarmerend” - en olie op Poetins vuur gegoten.

Zo leverden de Duitse historici ongevraagd stevig weerwoord aan het Duitse staatshoofd. Sommige collega’s dachten er overigens anders over. De gerenommeerde Ruslandkenner Karl Schlögel noemde het bijvoorbeeld juist geruststellend dat aan de “top van onze samenleving” een president staat die niet alleen de doden en slachtoffers eer bewijst, maar ook iets te zeggen heeft over wat er vandaag in de wereld aan de hand is. Hij zou het juist “amoreel” hebben gevonden als Gauck een herdenkingsrede over het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog had gehouden waarin het huidige conflict tussen Rusland en Oekraïne helemaal niet was voorgekomen.

Winnaars en verliezers

Was Gauck inderdaad zijn boekje te buiten gegaan? Hoe zou het staatshoofd reageren op de kritiek uit het vak? De *return* volgde binnen drie weken, want Gauck opende vorige week de [Deutsche Historikertag in Göttingen](#), die dit keer als thema 'winnaars en verliezers' had. De president stond dus quasi in het hol van de leeuw tegenover 3000 geschiedschrijvers die allemaal iets van zijn rede op de Westerplatte vonden en zeer benieuwd waren naar wat hij nu te zeggen had. Een kolfje naar Gaucks hand. Niet alleen omdat hij een begenadigd spreker is, maar ook omdat hij geldt als morele instantie, al ver voor hij president werd. De van oorsprong Oost-Duitse dominee Gauck wordt geroemd om zijn rol in de vreedzame revolutie in de DDR in 1989 en hij was tien jaar lang de baas van de BStU, de instantie die de archieven van de Oost-Duitse geheime dienst de Stasi beheert.

Gauck trakteerde de aula in Göttingen op een rede van drie kwartier: inhoudelijk sterk, terughoudend, persoonlijk en genuanceerd. Hij sprak over zijn eigen geschiedenis en koppelde het thema 'winnaars en verliezers' aan een terugblik op de Duitse vereniging van 1990. Hij zinspeelde wel degelijk op de actualiteit en de buitenlandse politiek, maar noemde het Oekraïne-conflict niet bij naam en onthield zich van eenzijdige retoriek.

Scepsis

Natuurlijk is de geschiedenis geen leermeester, zei hij nu. We moeten oppassen het achteraf allemaal beter te willen weten - we weten hooguit meer. Dus geen snelle en overmoedige conclusies trekken, vond Gauck nu. Als de geschiedenis ons iets leert, dan is het scepsis. Volgens de president moeten we actuele ontwikkelingen zorgvuldig in hun context plaatsen en oog hebben voor de gevolgen van onze beslissingen.

Je zou Gauck en de verzamelde historici bijna willen vragen: als de geschiedenis niet onze leermeester kan zijn, wie dan wel? De historici? Het protest van Frei & Co heeft de bondspresident kennelijk een lesje geleerd: het gebruik van bepaalde woorden - "agressor", "nieuwe orde" - en het weglaten van bepaalde historische contexten - de Duitse vernietigingsoorlog vanuit Polen tegen de Sovjet-Unie - kunnen een explosief brouwsel opleveren. Daarmee draag je niet veel bij aan een historische en morele oriëntatie van het publiek.

In de gangen van de Historikertag werd overigens gefluisterd dat Gauck tegen de voorzitter van het Historikerverband zou hebben toegegeven dat hij zich in Gdansk misschien inderdaad een beetje had vergaloppeerd. Dat zou voor iemand met de status, de ervaring en de geschiedenis van Gauck heel respectabel zijn.

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/42/president-gauck-en-de-lessen-van-het-verleden>